

Gunther De Vogelaer

*De Nederlandse en Friese subjectsmarkeerders:
geografie, typologie en diachronie*

Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, 2008
449 pp. ISBN 978-90-72474-74-2

Het ontstaan en de ontwikkeling van de dialectologie als linguïstische subdiscipline in de negentiende eeuw was verbonden met een groeiende belangstelling voor de werkelijke stand van zaken wat de levende talen betrof. Baanbrekend was de invoering van de etnografische methode voor het onderzoek van taalverschijnselen. Deze methode beruiste op het verzamelen van plaatselijk materiaal door middel van interviews dat vervolgens in de vorm van taalatlassen werd gepresenteerd, waarbij het optreden van klanken, morfemen en woorden in kaart werd gebracht. Door gebruik te maken van deze etnografische methode werd het mogelijk verwante en/of naburige dialecten (en dialectgroepen) te onderscheiden en te classificeren en vooral ook gebieden af te bakenen waar deze taalvariëteiten gesproken werden. Het dialectologische onderzoek leidde eerst tot de beschrijving van de synchrone geografische taalvariatie die als resultaat van eeuwig durende historische processen kan worden beschouwd. Het doel van het onderzoek op het gebied van de taalgeografie was en is dus de weergave van de grote diversiteit aan eigenschappen van talen en hun variëteiten in verband met hun spreiding in de wereld.

Levende talen vormen een onuitputtelijk reservoir van onderzoeksmateriaal; zij veranderen voortdurend doordat hun sprekers eigenschappen van andere talen overnemen. Daarom ontwikkelen taalonderzoekers steeds nieuwe onderzoeksbenaderingen en perspectieven en voeren alsmaar nieuwe methoden en onderzoekstechnieken in. Tegenwoordig worden o.a. ook structurele (bijvoorbeeld morfologische en syntactische) criteria bij het ordenen van de gelijkenissen en verschillen tussen talen in verband met hun geografische verspreiding in aanmerking genomen. Als voorbeeld daarvan, op wereldschaal, kan *The World Atlas of Language Structures* (2005) worden genoemd.

De studie *De Nederlandse en Friese subjectsmarkeerders: geografie, typologie en diachronie* (2008) van Gunther De Vogelaer, een postdoctoraal wetenschappelijke medewerker aan de Vakgroep Nederlandse Taalkunde van de Rijksuniversiteit Gent, is een belangrijke bijdrage zowel aan de geografisch als typologisch georiënteerde onderzoeken van taalverschijnselen. Zijn onderzoeksbelangstelling richt zich voornamelijk op de dialecten en sociolecten in het Nederlandse taalgebied. In het bijzonder houdt hij zich bezig met dialectsyntaxis en dialectmorfologie (flectie- en cliticeringsverschijnselen) waarbij hij het typologische perspectief in aanmerking neemt. De Vogelaer is ook bekend als één van de auteurs van de *Syntactische Atlas van de Nederlandse dialecten* (2005, 2008). Zijn boek gewijd aan de subjectsmarkeerders in het Nederlands en het Fries kwam tot stand in de marge van zijn werkzaamheden aan deze atlas en was vanaf het begin gepland als een wetenschappelijke verhandeling.

Het onderwerp van de studie van De Vogelaer vormen de subjectsmarkeerders (d.w.z. persoonlijke voornaamwoorden en flectie-uitgangen op het werkwoord). De auteur zelf definieerde de subjectsmarkering als de aanduiding van de persoon die de eerste medespeler, i.e. het subject, is. Hij besteedt hierbij aandacht aan de manieren waarop het subject wordt gemarkeerd in zinnen en uitdrukkingen in de Nederlandse en Friese dialecten.

De doelstelling van het boek van De Vogelaer is het analyseren in velerlei aspecten van de morfo-syntactische verschijnselen die in het Nederlandse taalgebied vooral geografisch geconditioneerd lijken te zijn. In de eerste plaats beoogde hij daarvan een beschrijving te geven. Zijn tweede doel was het verklaren van de bestudeerde data om vervolgens generalisaties en hypothesen over relevante parameters en over correlaties met andere verschijnselen te formuleren. De Vogelaer stelde zich ook tot taak de behandelde verschijnselen historisch te belichten. Tot slot streefde hij naar een gevolgtrekking die van belang is voor de morfologische en syntactische taaltypologie. Bij de analyse van voorbeeldzinnen in de tegenwoordige Nederlandse en Friese dialecten verwerkte De Vogelaer recente theoretische literatuur vooral op het gebied van functionele syntaxis en taaltypologie, om op basis daarvan nieuwe interpretatie- en classificatie-oplossingen van taal- en dialectvormen voor te stellen.

Als bijzonder geschikt om de subjectsmarkering in de dialecten van het Nederlandse taalgebied te onderzoeken, waardeerde De Vogelaer het materiaal dat in de *Syntactische Atlas van de Nederlandse dialecten* (2005 en 2008) werd vervat; dit materiaal werd vanaf 2000 verzameld op 266 plaatsen in Nederland (inclusief Friesland), in Nederlandstalig België (in Vlaanderen en in het tweetalige Brussel) en in Frans-Vlaanderen, dit alles in het kader van een veldwerkproject. De streken waarin de geanalyseerde taalelementen geattesteerd werden, vormen een deel van het Westgermaanse dialectcontinuüm en worden door politieke grenzen beperkt. Kenmerkend is het feit dat deze gewesten niet alleen het Standaardnederlands als officiële taal hanteren. Binnen het bestudeerde gebied vervullen namelijk drie talen de functie van standaardtaal: het Nederlands en het Fries

in Nederland, het Nederlands en het Frans in België en het Frans in Frans-Vlaanderen. De Vogelaer is zich eveneens bewust van de uitwerkingen van de wederzijdse invloeden tussen de taalvariëteiten in Nederland en België. Door contact tussen hun sprekers ondergingen deze taalvariëteiten veranderingen en werden door de tijd heen tot een soort van 'gemengde' dialecten. De Friese dialecten, vanaf de Middeleeuwen ingebed in het Nederlandse cultuurgebied, worden daarom, zoals De Vogelaer onderstreept, veeleer op grond van taalpolitieke en sociolinguïstische factoren uitgesloten; het afweten van deze dialecten alleen op basis van hun linguïstische eigenschappen kan dan ook op bepaalde moeilijkheden stuiten. Het dient opgemerkt te worden dat in sommige streken in de noordelijke en oostelijke provincies van Nederland Nedersaksische dialecten worden gesproken. Hoewel het Nedersaksisch, dat historisch gezien eigenlijk een verzameling van Nederduitse dialecten is, door de Nederlandse cultuurtaal overkoepeld en in de loop van de tijd sterk beïnvloed werd, vanuit historisch standpunt een aparte taal binnen het Westgermaans is, die bovendien als regionale taal in Nederland is erkend. Het gebrek aan duidelijke criteria voor de uitsluiting van bepaalde dialecten was waarschijnlijk de reden waarom het Nedersaksisch door De Vogelaer niet in het onderzoek werd opgenomen als een afzonderlijke taal of behorende tot de groep van Westgermaanse dialecten. De auteur heeft wel degelijk bewezen dat de variatie vooral inzake flectie-uitgangen als subjectsmarkeerders in het Nederlandse dialectcontinuüm aanzienlijk groter is dankzij de deelname van moderne dialecten die in het Oost-Nederlandse gebied gesproken worden, i.e. in een overgangsgebied tussen het Nederlands en het Nederduits.

Met zijn boek over de subjectsmarkeering draagt De Vogelaer bij aan een nieuwe benadering voor taalverschijnselen, zeker omdat er tot nu toe naar dialectverschillen op syntactisch niveau niet veel onderzoek is gedaan. Het uitgangspunt dat door De Vogelaer werd gekozen, vergemakkelijkt een grondig doordringen in de zinsstructuur in de betrokken dialecten. Als taalonderzoeker is hij ervan overtuigd dat de structuur van de taal beschreven moet worden in verband met de betekenis, met andere woorden dat de zinsbouw de betekenis beïnvloedt en syntactisch-grammatische verbanden binnen de zin tot de algemene betekenis bijdragen. Men kan dus veronderstellen dat echte structurele verschillen tussen talen waargenomen kunnen worden, wanneer men de elementen binnen de zin die naar een subject verwijzen, opzoekt en de wederzijdse afhankelijkheden tussen al deze elementen verklaart.

De variatie in de subjectsmarkeerders wordt gedetailleerd en volledig beschreven. Op de basis van deze omschrijving stelt men verrassende verschillen tussen de dialecten en de Nederlandse standaardtaal in het gebied van subjectsmarkeering vast. De sprekers (die in verschillende situaties nog dialecten gebruiken) kiezen in hun uitingen bepaalde morfologische vormen en syntactische constructies o.a. afhankelijk van hun afkomst en woonplaats. De Vogelaer toont aan dat de regionale variatie inzake het gebruik van subjectsmarkeerders hoofdzakelijk terug te voeren is op het bestaan van een aantal keuzemogelijk-

heden in de dialecten: ten eerste in de flectie-uitgangen voor bepaalde combinaties van persoon en getal; ten tweede in de voornaamwoorden (subjectspronomina). Hij geeft een overzicht van de vervoegingsuitgangen die, zoals bekend, in de afzonderlijke dialecten van elkaar verschillen (in de dialecten treden zelfs ook niet-standaardtalige vervoegingsuitgangen op). Vervolgens brengt De Vogelaer de vormvariatie bij de volle en de doffe voornaamwoorden in beeld. Daarbij concentreert hij zich vooral op de doffe voornaamwoorden, omdat zij niet zoals in het Standaardnederlands als vormvarianten beschouwd worden, maar soms de neiging vertonen om met de flectie-uitgangen te versmelten (de zogenaamde clitische pronomina).

Op grond van de studie van De Vogelaer moeten verder nog unieke morfologische vormen en/of grammatische constructies als typisch voor bepaalde gebieden worden vermeld, waarvan enkele voorbeelden: Terwijl het voornaamwoord in het Standaardnederlands in de zin verplicht moet verschijnen, kan het in sommige Nederlandse dialecten (namelijk in Groningen en Friesland) weggelaten worden. De uitgang *-st(e)* die in zich resten van een vroeger pronomina *de* of *te* van de tweede persoon enkelvoud draagt, is dan de enige subjectsmarkeerder in de zin (cf. de zogenaamde pro-drop constructies in het Fries: *Komst moarn* = Je komt morgen) (cf. De Vogelaer 2008: 226).

Tot bijzondere constructies (die in grote mate in de westelijke dialecten van België worden gebruikt) kunnen subjectsverdubbelingen gerekend worden. Doffe en volle pronomina komen (soms verplicht) in dezelfde zin naast elkaar voor (cf. een dof en een vol pronomina in de tweede persoon enkelvoud *Ge zult **gij** dat wel krijgen*; en twee volle pronomina *Gij zult **gij** dat wel krijgen*). Ze staan dus niet zoals in het Standaardnederlands in complementaire distributie (cf. De Vogelaer 2008: 258). Er zijn ook voorbeelden van subjectverdvoudiging geattesteerd, doch beperkt in aantal, het gaat hier om combinaties van persoon en getal in zinnen met een rechte woordvolgorde (cf. subjectverdubbeling *We gaan **wij** dat wel krijgen* en subjectverdvoudiging *We ga-me **wij** dat wel krijgen*) (cf. De Vogelaer 2008: 227).

In het Nederlandse taalgebied zijn er eveneens bewijzen gevonden van heel zeldzame morfologische verschijnselen, namelijk van de vervoeging van niet-verbale constituenten, i.e. voegwoorden, relatiefpronomina en de antwoordpartikels *ja* en *neen*, en ook het volgen van clitische pronomina na de antwoordpartikels *ja* en *neen*). Dergelijke merkwaardige constructies verschijnen bijvoorbeeld in de zin *Asse jij gezond leeft, leve je langer* (voor een uitgebreide bespreking van deze zin met voegwoordvervoeging in de tweede persoon enkelvoud kan verwezen worden naar De Vogelaer [2008: 95; cf. ook 339]) en eveneens in het antwoord op de vraag *Hebben ze al gegeten?*, i.e. *Ja(an)-s / jaanze / ...* (de vervoeging van *ja* in de derde persoon meervoud bespreekt De Vogelaer [2008: 114–116; cf. ook 401]). In antwoord op de vraag *Hebben jullie Jan al gezien vandaag?*, i.e. *Ja-w(e); Ja-m(e); Ja-men* ziet De Vogelaer echter gereduceerde vormen van doffe pronomina (clitische pronomina) die aan het woord *ja* gehecht worden (cf. De Vogelaer 2008: 58, 152–153). Het spreekt vanzelf

dat als clitische pronomina aan het woord *ja* toegevoegd worden, dat zij dan coreferentieel zijn met het subject van de vraag waarop geantwoord wordt. Niettemin is volgens De Vogelaer een ondubbelzinnige verklaring van vooral dan de variatie die de niet-verbale elementen kunnen ondergaan niet altijd gemakkelijk.

De geografische verspreiding van de geanalyseerde subjectsmarkeerders is in kaart gebracht. Het boek bevat meer dan 80 dialectkaarten en precieze kaartbeelden waarop dialectale vormen en constructies zijn aangebracht op de meetpunten waarin zij geregistreerd werden. Uit de gepresenteerde dialectgeografische gegevens blijkt duidelijk dat dezelfde eigenschappen van subjectsmarkeering of types van subjectsmarkeerders vooral in de contactgebieden zijn geconcentreerd, en de dialectgebruikers bij wie zij werden waargenomen uit naburige gebieden afkomstig zijn, terwijl in de geografisch ver uit elkaar liggende gebieden diverse, tegenovergestelde types van subjectsmarkeerders worden gebruikt.

De studie van De Vogelaer betoogt dat dialecten, bijvoorbeeld in Nederland of België, andere combinaties van subjectsmarkeerders toelaten dan het Standaardnederlands. Omdat de dialecten in de subjectsmarkeering sterk van de standaardtaal en ook van elkaar afwijken, kan volgens De Vogelaer elk dialect als een apart taalsysteem worden beschouwd. Het Nederlands als groep van dialecten verschilt bijgevolg in typologisch opzicht van de Nederlandse standaardtaal en kan als typologische merkwaardigheid voor taalonderzoekers fascinerend zijn.

In het eerste decennium van de 21^{ste} eeuw is de diversiteit van de gesproken taalvariëteiten in het Nederlandse taalgebied, ondanks de toenemende invloed van vooral dan de Nederlandse schrijftaal, betrekkelijk groot. Het blijft ook een zaak van de sprekers zelf dat de dialecten zich niet in relictsituaties bevinden. De hedendaagse taalgeografie kan daar tenminste gedeeltelijk aan bijdragen door de dialectvariëtes op te tekenen voor ze verdwijnen. Standaardtalen zijn weliswaar algemeen aanvaarde variëteiten, maar in dialecten die een andere ontwikkeling dan de standaardtaal hebben doorgemaakt, worden nog steeds bepaalde verschijnselen aangetroffen die van taalkundig gezichtspunt van belang zijn.

Elżbieta Waśik

Adam Mickiewicz University, Poznań

wasik@ifa.amu.edu.pl

Bibliografie

Barbiers, Sjef, Johan van der Auwera, Hans Bennis, Eefje Boef, Gunther

De Vogelaer, Margreet van der Ham. 2005 en 2008. *Syntactische Atlas van de Nederlandse dialecten (SAND)* (deel I: *Pronomina, Congruentie en Vooropplaatsing* en deel II: *Werkwoordsclusters en negatie*). Amsterdam: Amsterdam University Press.

Haspelmath, Martin, Matthew Dryer, David Gil, Bernard Comrie, eds. 2005. *The World Atlas of Language Structures*. Oxford, New York: Oxford University Press.

